
Japan en de ASEAN-landen

Handel, hulp en investeringen in nauwe samenhang

De ASEAN-landen (Indonesië, de Filippijnen, Thailand, Maleisië, Singapore en Brunei) zijn voor Japan van groot belang, vooral als grondstoffenleveranciers. De betrekkingen zijn een schoolvoorbeeld van de Noord-Zuidverhouding. Dit komt tot uiting in de handel, de directe investeringen en de ontwikkelingshulp. Er bestaat een nauw verband tussen deze drie soorten relaties. Voorheen was het Japanse beleid er vooral op gericht de import van grondstoffen veilig te stellen. De laatste tijd worden echter de lokale afzetmarkten van de ASEAN-landen steeds belangrijker. Mede omdat de ASEAN-landen zich bewust zijn van de nadelen van een te sterke afhankelijkheid van Japan, bestaan er voor de EG goede vooruitzichten voor uitbreiding van de handel met Zuidoost-Azië.

DRS. S.J. KEUNING*

Inleiding

Het Verre Oosten geldt momenteel als één der meest dynamische regio's van de wereld. De eventuele gevolgen hiervan voor Europa en de Verenigde Staten zijn elders reeds breed uitgemeten, maar uiteraard zijn de onderlinge relaties tussen de landen in het gebied ook aan snelle veranderingen onderhevig. Op basis van het tempo en de richting van de ontwikkelingen, ligt een indeling in vijf relatief homogene blokken voor de hand:

1. de economische grootmacht Japan;
2. de 'newly industrializing countries' (NIC's), zoals Zuid-Korea, Taiwan, Hong Kong en Singapore;
3. de potentiële grote mogendheid China;
4. de overige communistische landen zoals Noord-Korea, Mongolië, Vietnam en Birma;
5. de ASEAN-landen exclusief Singapore (Indonesië, de Filippijnen, Thailand, Maleisië en het oliestaatje Brunei).

---

* De auteur is verbonden aan het Institute of Social Studies in Den Haag.

Tabel 1. Een aantal kerngegevens van de ASEAN-landen, in vergelijking met Japan en Nederland

	Bevolking midden-1984 (x miljoen)	Nationaal inkomen per hoofd		Gemiddelde jaar- lijkse inflatie, 1973-1984	Aandeel in het nationaal produkt (%), 1984		Levens- verwachting, 1984
		(in \$) 1984	gemiddelde groei- voet, 1965-1984		landbouw	industrie	
Indonesië	158,9	540	4,9	17,4	26	13	55
Filippijnen	53,4	660	2,6	12,9	26	34	63
Thailand	50,0	860	4,2	8,2	21	27	64
Maleisië	15,3	1.980	4,5	6,2	20	20	69
Singapore	2,5	7.260	7,8	4,4	1	37	72
Brunei	0,2	21.600	n.b.	n.b.	0	5	74
Japan	120,0	10.630	4,7	4,5	3	30	77
Nederland	14,4	9.520	2,1	5,9	4	24	77

Bronnen: Wereldbank, *World development report 1986* en *Far Eastern Economic Review*, Asia 1986 Yearbook.

Tabel 2. De handel van de ASEAN-landen met Japan, januari-september 1986, in mln. dollars

	Indonesië	Filippijnen	Thailand	Maleisië	Singapore	Brunei	ASEAN
Uitvoer naar Japan	5.621	952	1.006	3.028	1.043	997	12.647
Invoer uit Japan	1.920	776	1.441	1.292	3.319	49	8.797
Saldo	3.701	176	- 435	1.736	- 2.276	948	3.850
Aandeel Japan in de totale handel '85 (%)	39	16	21	24	14	60	23

Bronnen: *Far Eastern Economic Review*, Asia 1986 Yearbook en B. Roscoe, A slightly open door, *Far Eastern Economic Review*, 8 januari 1987, blz. 35-36.

Voor een goed begrip van de ontwikkelingen in de regio is een studie van de economische betrekkingen tussen Japan en de ASEAN-landen van bijzonder belang. Zoals bekend beschikt Japan wel over hoogwaardige technologische kennis, maar niet over een noemenswaardige grondstoffenvoorraad, terwijl voor de meeste landen aangesloten bij de ASEAN (Association of South-East Asian Nations) juist het omgekeerde geldt. Dit betekent tevens dat de relatie tussen deze blokken een schoolvoorbeeld is van de Noord-Zuidverhouding. De bovengenoemde NIC's (groep 2) verschuilen zich vaak achter Japan, wanneer het gaat om afspraken met de grote, nabijgelegen ontwikkelingslanden. De communistische landen houden zich, economisch gezien, tamelijk afzijdig, wellicht met uitzondering van China. De contacten tussen China en de ASEAN-landen bevinden zich nog in een embryonaal stadium, mede als gevolg van politieke strubbelingen in het verleden. De indruk bestaat dat Japan in de recentelijk geïntensiverde betrekkingen met China streeft naar een complementariteit zoals die al langer met enkele ASEAN-landen bestaat. De mogelijkheid tot diversificatie van naburige toeleveringslanden en afzetmarkten vergroot uiteraard de economische macht van het Land van de Rijzende Zon.

Hoewel het ontwikkelingsstadium van de zes ASEAN-landen nogal uiteenloopt, bestaan er tussen de grote lidstaten (dus uitgezonderd Singapore en Brunei) vrij veel overeenkomsten qua economische structuur en potentieel groeipad. Tabel 1 bevat een overzicht van een aantal kerngegevens. Wat de zes ASEAN-landen betreft, valt op dat een rangschikking naar afnemende bevolkingsaantallen overeenkomt met een indeling naar toenemende levensverwachting en nationaal inkomen per hoofd van de bevolking, een dienovereenkomstig dalend aandeel van de landbouw in het nationaal produkt en een lagere inflatie in het afgelopen decennium. Ofschoon een rechtstreeks causaal verband tussen ieder van deze variabelen niet voor de hand ligt, is dit patroon wel een indicatie voor enerzijds de problemen en anderzijds het ontwikkelingsstadium per land. Voor alle grote ASEAN-landen vormt evenwel de uitvoer van grondstoffen een belangrijke bron van deviezen en daarbij is Japan steeds één der voornaamste handelspartners.

De Associatie van Zuidoost-Aziatische Naties werd in 1967 opgericht met als doel de verbetering van de economische, sociale, culturele en politieke betrekkingen tussen de lidstaten 1). In eerste instantie kreeg de samenwer-

king op politiek terrein de meeste inhoud, in verband met de toenmalige oorlog in Vietnam. In 1976 nam de samenwerking op economisch gebied vastere vormen aan en werd tevens een permanent secretariaat gevestigd in de Indonesische hoofdstad Jakarta. Volgens de zogenaamde Bali-declaratie van dat jaar zou de integratie zich voornamelijk richten op grondstoffen (in het bijzonder voedsel en energie), industrie, handel en een gemeenschappelijk standpunt bij mondiale economische onderhandelingen. Tien jaar later moet geconstateerd worden dat de resultaten vooralsnog niet opzienbarend zijn. Op bescheiden schaal zijn wederzijds handelsconcessies verleend en de intra-ASEAN-handel is inderdaad iets in belang toegenomen (van 16% van de totale handel van de partners in 1976 tot 24% in 1983). Op het gebied van de grondstoffen is de aanleg van strategische reserves van rijst en olie het meest vermeldenswaardige resultaat en in het kader van de industriële samenwerking is een enkele fabriek gebouwd met kapitaal uit alle aangesloten landen, zij het dat het gastland daarbij steeds verreweg het grootste aandeel voor zijn rekening neemt. Voorts is de communicatie-infrastructuur verbeterd, onder meer door de aanleg van een onderzees kabelnet, en functioneert er sinds 1981 een ASEAN-financieringsmaatschappij met een gestort kapitaal van ongeveer 50 miljoen dollar 2). Een daadwerkelijke integratie van de economieën van de ASEAN-staten is evenwel geen eenvoudige zaak, mede omdat de sectorstructuur van de meeste aangesloten landen tamelijk eender is. Bovendien hecht iedere lidstaat nogal aan een eigen gevarieerde industriële basis, al was het alleen maar om strategische redenen.

Japan houdt de ontwikkeling van het ASEAN-verband nauwlettend in de gaten en verleent ook financiële steun, onder meer aan bovengenoemde industrieprojecten en aan de ASEAN-financieringsmaatschappij. De economische relaties tussen Japan en de ASEAN-landen bestaan uit handel, directe investeringen en ontwikkelingshulp. Japan ziet een nauwe samenhang tussen deze drie soor-

1) Voor een historisch overzicht van de organisatie, zie b.v. J.N.F. Bakker, Twaalf en een half jaar ASEAN: een tussenstand, *ESB*, 6 augustus 1980, blz. 864-869. Een zeer uitgebreide beschrijving geeft R. Garnaut (red.), *ASEAN in a changing pacific and world economy*, Australian National University Press, Canberra, 1980.

2) Zie J. Panglaykim, The ASEAN private sector: some remarks, *The Indonesian Quarterly*, jg. 13, No. 3, juli 1985, blz. 337-365.

ten betrekkingen, die in de rest van dit artikel achtereenvolgens de revue passeren. We beginnen met een overzicht van de handel.

Handel

Alle ASEAN-landen gezamenlijk hadden in de eerste negen maanden van 1986 een overschot op de handelsbalans met Japan ter waarde van bijna vier miljard dollar (zie tabel 2). Een jaar eerder bedroeg dit positieve saldo nog ongeveer negen miljard dollar. Dit geeft reeds aan hoezeer de ASEAN-landen afhankelijk zijn van de prijs van grondstoffen (m.n. olie) in hun handel met Japan. Zonder de export van olie- en petroleumproducten zou het handelsoverschot in 1986 omgeslagen zijn in een tekort van ruwweg dezelfde omvang. Er is tevens sprake van een ongelijke spreiding van bestemmingslanden: de ASEAN is voor haar afzetmarkt veel afhankelijker van Japan dan omgekeerd. Dit geldt vooral voor Brunei en Indonesië. Bijna de helft van de uitvoer van Indonesië belandt in Japan, terwijl meer dan een kwart van de invoer ervandaan komt. Japan hoeft zich wel om te zeer op Indonesië te leunen aangaande de import van energiedragers. Ofschoon Indonesië relatief schone olie levert, dat wil zeggen met een laag zwavelgehalte, en de luchtvervuiling in Japan een groot probleem vormt, betreft dat land toch een groot gedeelte van zijn brandstoffen uit het Midden-Oosten en sinds kort ook uit China. Japan had zich in 1983 gebonden om ten minste 15% van zijn importbehoefte aan ruwe olie in Indonesië te kopen, maar schijnt deze afspraak niet langer gestand te doen nu de markt voor dit produkt is omgeslagen van een sellers' market naar een buyers' market 3).

Japan beschouwt de omringende regio nog altijd in de eerste plaats als grondstoffenleverancier. Naast olie en gas betreft dit rubber, tin, hout, palmolie en een aantal metaalerts. Daarbij is het niet de bedoeling dat deze materialen reeds ter plekke verwerkt worden. De Japanse overheid probeert dit tegen te gaan door middel van een systeem van sterk oplopende invoerrechten naarmate er in het land van herkomst meer waarde aan het produkt toegevoegd is. Kenmerkend zijn de voorbeelden die een hoge ambtenaar van het Ministerie van Handel en Industrie in Singapore in 1981 gaf 4). Hij maakte bekend dat de exportprijs van koelkasten uit Singapore nog niet de helft was van de vergelijkbare winkelwaarde in Tokio, maar dat er in Japan desondanks niet één koelkast uit Singapore over de toonbank ging. Vanwege de hoge invoerrechten waren ijskasten van binnenlandse makelij toch goedkoper in de winkel. Hetzelfde verhaal ging op voor onder andere stofzuigers en televisies.

Van sommige artikelen mag er sowieso maar een beperkte hoeveelheid het land in. Dat betreft onder meer kleding, schoeisel, verwerkte vis en bepaalde rubberproducten. In weer andere gevallen probeert Japan door onnodig strenge kwaliteitsinspecties en quarantaine-procedures de invoer te beperken of op z'n minst te vertragen 5). Dit geldt voor diepgevroren vlees, ananas in blik, orchideeën, garnalen en zelfs glasplaten. Exporteurs van bananen uit de Filippijnen moeten hoge invoerrechten betalen als ze hun waar niet in Japanse dozen verpakken. Voorts is het tarief voor dit produkt in de zomermaanden veel hoger, ten einde de lokale fruitteilers te beschermen, die vooral dan een groot assortiment andere vruchten op de markt brengen.

Eén der voornaamste geschilpunten tussen de twee blokken betreft de voorkeursbehandeling die machtiger landen, zoals de Verenigde Staten, genieten bij hun uitvoer naar Japan. Zo is kip zonder botten uit Thailand onderhevig aan een tarief van 14% (18% voor 1 april van dit jaar), terwijl op hetzelfde produkt met botten dat uit de VS komt slechts 10% (voorheen 11,3%) geheven wordt 6). Hetzelfde verhaal gaat op voor Indonesische versus Amerikaanse triplex. Japan stemt ook doorgaans met het Westen mee, wanneer de ontwikkelingslanden voorstellen doen in internationale overleggrondes. In dergelijke geval-

Tabel 3. Directe buitenlandse investeringen van Japanse bedrijven, naar regio, in mrd. dollar a)

	Cumulatief 1951-1983	1984	1985	Aandeel in %	
				1951-1983	1985
Indonesië	7,64	0,37	0,41	12,5	3,3
Filippijnen	0,79	0,05	0,06	1,3	0,5
Thailand	0,59	0,12	0,05	1,0	0,4
Maleisië	0,90	0,14	0,08	1,5	0,6
Singapore	1,71	0,23	0,34	2,8	2,8
ASEAN	11,73	0,91	0,94	19,3	7,7
VS	16,54	3,54	5,49	27,0	45,0
Europa	7,19	1,93	1,93	11,8	15,8
Overigen b)	25,57	3,77	3,85	41,9	31,5
Totaal	61,03	10,15	12,21	100,0	100,0

a) Het betreft vanuit Japan gefinancierde nieuwe investeringen per begrotingsjaar (eindigend op 31 maart).

b) Met name Latijns-Amerika (21,4% in 1985), inclusief het gaan varen onder goedkope (Panamese) vlag.

Bron: *Far Eastern Economic Review*, 4 september 1986 en T. Kinoshita, Japanese investment in Indonesia: problems and prospects, *Bulletin of Indonesian Economic Studies*, jg. 22, no. 1, april 1986.

len probeert Japan wel om een openlijke confrontatie met zijn leveranciers te vermijden. Bij voorkeur verschuilt het land zich achter de Verenigde Staten en de EG-landen.

Afgezien van de lage grondstoffenprijzen zijn de vooruitzichten voor de uitvoer van de ASEAN-landen naar Japan in 1987 redelijk gunstig. Japan heeft per 1 april de invoerrechten op een aantal produkten verlaagd en de hogere waarde van de yen heeft eveneens een stimulerend effect. In het afgelopen jaar was dit al te merken aan een indrukwekkende toename van de verscheping van verscheidene landbouwprodukten (met name voedsel en triplex). Overigens kent de duurdere yen niet alleen maar zegeningen. Voor de import uit Japan moet nu uiteraard ook meer betaald worden en bovendien luidt een groot deel van de schuld van de ASEAN-landen in yens. Derhalve zijn de rente- en aflossingsverplichtingen aanzienlijk toegenomen. De koerswijzigingen en het ruilvoetverlies komen het hardst aan in Indonesië waar de schuldendienst als percentage van de exportopbrengsten in één jaar tijd van 25 naar 33 schoot.

Investerings

Sedert een aantal jaren is Japan de grootste netto verschaffer van financiële middelen aan de derde wereld. Het overgrote deel hiervan betreft commerciële leningen en investeringen. Gezien de enorme overschotten op de lopende rekening van de betalingsbalans zal de kapitaaluitvoer nog wel even aanhouden. Ofschoon de toename van de netto buitenlandse activa voornamelijk beleggingen betreft, zullen de directe investeringen van Japanse bedrijven in het buitenland eveneens een aanzienlijke groei doormaken. Een omvangrijke portie zal in de Westerse landen en dan vooral in de VS neerslaan, ter omzeiling van protectionistische maatregelen. De verwachting bestaat echter dat de Aziatische NIC's en in mindere mate de ASEAN-landen op een hernieuwde belangstelling van Japanse zijde mogen rekenen. Na een onstuimige groei in de

3) Dit werd voorzichtig verwoord door de Indonesische minister van Planning in een recente toespraak tot Japanse zakenlieden: J.B. Sumarlin, Economic maturity, phase 3, *Speaking of Japan*, jg. 7, no. 67, juli 1986.

4) Geciteerd in R. Sinha, Japan and ASEAN: a special relationship?, *The World Today*, jg. 38, no. 12, december 1982.

5) Alle bovengenoemde soorten handelsbelemmeringen zijn overigens ook schering en inslag in andere industrielanden, die zich zeker niet in gunstige zin van Japan onderscheiden.

6) B. Roscoe, A slightly open door, *Far Eastern Economic Review*, 8 januari 1987, blz. 35-36.

jaren zeventig waren de Japanse directe investeringen in deze regio in de eerste helft van dit decennium enigszins afgevlakt (zie tabel 3), mede onder invloed van het inzaken van de grondstoffenprijzen.

De multinationalisering van het Japanse bedrijfsleven in het algemeen en de vestiging in de ASEAN-landen in het bijzonder hebben een aantal stadia doorlopen 7). In eerste instantie ging het vooral om het veiligstellen van de aanvoer van grondstoffen, indachtig het vitale belang daarvan voor 'slands economie. Deze investeringen kregen een enorme impuls toen in de jaren zeventig de prijzen de pan uit rezen. Japanse ondernemingen wensten dit voordeel uiteraard zelf binnen te halen. Voorbeelden zijn deelnemingen in de gas- en oliewinning in Indonesië en in de mijnbouw in Brazilië. Het gigantische Asahan-project in Noord-Sumatra kwam voornamelijk tot stand vanwege de lokaal beschikbare goedkope energie, hetgeen een aanzienlijk kostenvoordeel oplevert bij de zeer energie-intensieve productie van aluminium 8).

In de tweede fase ontstond er een additionele stroom, waarin arbeidsintensieve productieprocessen verplaatst werden naar de (omringende) ontwikkelingslanden onder invloed van de stijgende lonen in Japan. Dit leidde hoofdzakelijk tot de assemblage van uit Japan geïmporteerde onderdelen. Een bijkomend voordeel was dat vele regeringen, o.a. die in de ASEAN-landen, de invoer van kant-en-klare (luxe) artikelen inmiddels aan banden gelegd hadden. Lokale montage van ingevoerde losse stukken werd doorgaans wel toegejuicht, hoewel het twijfelachtig is in hoeverre een dergelijke voorkeur op zuiver rationele gronden gebaseerd was. Naast hoge arbeidskosten vormden ook de astronomisch toenemende grondprijzen een motief voor vestiging in een nabuurland. Ten slotte heeft Japan in het afgelopen decennium een groot deel van zijn milieuvervuiling als het ware geëxporteerd, doordat milieugevaarlijke ondernemingen uitweken naar landen waar de desbetreffende wetgeving een stuk soepeler was.

Waar het de Japanners ging om verovering van de binnenlandse markten in de ASEAN-landen, gebeurde het meermalen dat potentiële investeerders als eis stelden dat concurrerende import buiten de deur gehouden werd. In een aantal gevallen zijn de betrokken regeringen hier inderdaad toe overgegaan, opdat de investering maar binnen hun landsgrenzen plaatshad. Achter een comfortabele tariefmuur werd vervolgens de binnenlandse concurrentie, meestal van kleine bedrijfjes, weggevaagd met behulp van prijsacties en grote advertentiecampaagnes. Thans wordt in de ASEAN-landen ingezien dat de netto baten van een dergelijk beleid negatief zijn.

In de derde fase, die eigenlijk nog maar kort geleden aangebroken is, spelen de dure yen en de handelsrestricties van de overige rijke landen een rol 9). Voorlopig heeft Japan nog meer te duchten van de protectionistische golf dan de ASEAN-landen. Niettemin is men zich in die landen wel bewust van het gevaar van repercuïssies als zij dienst gaan doen als een soort veredelde doorvoerhaven van Japanse producten. De bedrijven, die voornamelijk uit kostenoverwegingen een deel van hun fabricageproces naar elders verplaatsen, zullen overigens nu ook de Japanse markt gaan bedienen. Vooruitlopend op de komst van deze multinationals hebben alle ASEAN-landen hun voorwaarden voor buitenlandse vestigingen reeds verzacht. Desondanks zijn de meeste kandidaat-investeerders nog lang niet tevreden. Ze varen uit tegen de beperkingen aan het aanstellen van buitenlandse technici en managers, het tijdschema voor de vervanging van ingevoerde machines en onderdelen door lokaal gefabriceerde substituten, de termijn voor eigendomsoverdracht aan de binnenlandse partner en de eis tot export van een aanzienlijk aandeel van de productie. Indien deze regulering echter geheel zou verdwijnen, dan mag betwijfeld worden of de (bescheiden) voordelen voor het gastland nog langer opwegen tegen de nadelen. De Japanse ondernemingen staan er al om bekend dat ze actief zijn in weinig kennis-intensieve bedrijfstakken, vrijwel nooit bekwame lokale mensen op hoge posten benoemen, bovendien nauwelijks know-how overdragen en slechts een geringe toegevoegde waarde

genereren 10).

Aan de andere kant dreigen de ASEAN-landen, met uitzondering van Singapore, de boot te missen, nu er een tendens ontstaat om de productie weer meer te concentreren in een paar grote, regionaal gespreide vestigingen. Ook al omdat robots allengs goedkoper en efficiënter worden, speelt de beschikbaarheid van goedkope arbeid een steeds geringere rol en komt bij de locatiekeuze het accent te liggen op de kwaliteit van de infra-structuur, de omvang van de markt en het overheidsbeleid. Dit geldt in iets mindere mate voor investeringen in de dienstensector. In de ASEAN-landen is een duidelijke toename te bespeuren van activiteiten van multinationals in bedrijfstakken als financiering, verzekeringen, reclamebureaus, handel en hotels. Uiteraard speelt Singapore ook hier weer een centrale rol. Daarnaast komt het steeds vaker voor dat moederbedrijven allerlei regelingen in het gastland omzeilen door geen aandeel in een lokaal bedrijf te claimen, maar te werken met (dure) leningen, gecombineerd met licenties, franchise-overeenkomsten, managementcontracten en dergelijke. Vooral Japanse bedrijven bedienen zich van deze nieuwe vormen van 'transfer-pricing' en beheersing van lokale productie 11).

Ontwikkelingshulp

De Japanse regering heeft onlangs een nieuw programma bekend gemaakt voor ontwikkelingshulp aan China en de ASEAN-landen (uitgezonderd Singapore en Brunei), onder de naam New AID Plan (New Asian Industries Development Plan 12). Dat geeft al aan waar het zich op richt, namelijk op de ondersteuning van de industriële ontwikkeling in de betrokken landen. Een belangrijk nieuw aspect is dat de hulp grotendeels gericht is op de particuliere sector en dus niet langer primair aan de overheden gegeven wordt.

De nadruk verschuift van algemene investeringen in de infrastructuur van de ASEAN-landen naar de aanleg van 'export processing zones' (EPZ), vrijhandelsgebieden waar apparaten, bestemd voor de export, in elkaar gezet worden zonder de restricties die normaal gesproken van kracht zijn voor buitenlandse investeringen. Daarnaast wordt de rente op concessionele leningen verlaagd, zij het dat deze nog altijd hoog blijft naar internationale maatstaven. Ten slotte is het de bedoeling dat particuliere export-industrieën assistentie ontvangen in de vorm van kredieten, technische hulp en ondersteuning van hun marketing. De kredieten zullen doorgaans via de nationale ontwikkelingsfinancieringsinstellingen gaan lopen.

Al met al beklijft de indruk dat de hulp vooral dient om een gunstig klimaat te scheppen voor een uitbreiding van Japanse particuliere investeringen in de ASEAN-landen. Als deze neerstrijken in speciaal voor hen en met ontwikkelingsgeld opgezette industrieterreinen, waar slechts uit

7) Een goed beeld biedt: T. Ozawa, *Multinationalism, Japanese style*, Princeton University Press, New Jersey, 1979. Zie ook: G. Gerritse en J.P. Vosse, Japanse ondernemingen overzee: een overzicht, *ESB*, 28 maart 1984, blz. 301-307, en J.B. Sumarlin, op. cit.

8) Indonesië komt op de tweede plaats (na de Verenigde Staten) qua totale omvang van de Japanse directe investeringen in het buitenland (zie tabel 3).

9) Deze fase wordt uitgebreid belicht in een 'cover story' van de *Far Eastern Economic Review*, 4 september 1986.

10) Zie b.v. S. Sekiguchi en L.B. Krause, Direct foreign investment in ASEAN by Japan and the United States, in R. Garnant (red.), op. cit. en Ozawa, op. cit. Een verdediging en een aansporing tot meer overheidsconcessies in de ASEAN-landen is te vinden in T. Kinoshita, op. cit. (tabel 3).

11) Deze ontwikkelingen komen aan de orde in o.a. F. von Kirchbach, *Transnational corporations in the ASEAN region: A survey of major issues*, *Economic Bulletin for Asia and the Pacific*, jg. 33, no. 1, juni 1982.

12) Zie b.v. S. Awanohara, Meeting the need, *Far Eastern Economic Review*, 6 november 1986, blz. 66-67, en P. Sricharatchanya, Strengthening economic links, *Far Eastern Economic Review*, 29 januari 1987, blz. 43-45.

Japan ingevoerde onderdelen tot eindprodukten voor de export gemonteerd worden, zullen de uitstralingseffecten gering zijn. Daarentegen lijken deze landen meer behoefte te hebben aan een 'resource-based' industrialisatiestrategie, waarbij niet langer ruwe grondstoffen geëxporteerd worden, maar steeds meer verwerkingsstadia in eigen land geschieden. Zo heeft Indonesië reeds een redelijk succes behaald met de ontwikkeling van een eigen triplex-industrie, terwijl de uitvoer van onbewerkt hout geleidelijk steeds meer beperkt werd. Een bijkomend nadeel van assemblagefabrieken is dat hun locatie vrijwel uitsluitend gebaseerd is op (tijdelijke) kostenvoordelen. Met name de beschikbaarheid van goedkope ongeschoolde arbeid speelt daarbij een belangrijke rol. Met het voortschrijden van de automatisering ligt het voor de hand dat een dergelijk bedrijf, dat verder geen bindingen heeft met het gastland, te zijner tijd weer besluit tot terugtrekking van de productie richting moederland. Voorts heeft het opzetten van exportindustrieën in de ASEAN-landen weinig zin, indien Japan zijn thuismarkt niet verder openstelt.

In verhouding tot het nationaal inkomen heeft de Japanse ontwikkelingshulp een bescheiden omvang (0,29% in 1985), nog onder het gemiddelde van de lidstaten van het ontwikkelingshulpcomité (DAC) van de OESO-landen. Wel is begroot dat deze hulp behoorlijk toeneemt: een verdubbeling, gemeten in nominale dollars, tussen 1985 en 1992. Uiteraard wordt de werkelijke waarde van deze doelstelling enigszins uitgehold door de stijging van de yen-dollarcoers. Daarnaast circuleert momenteel in Japan een idee van oud-minister van Buitenlandse Zaken Okita, dat voorziet in de omzetting van de Japanse betalingsbalansoverschotten in een soort Marshall-plan voor de derde wereld. Het grootste probleem hierbij is dat het geld dat verdiend is met de export eigendom is van het particuliere bedrijfsleven. Dus de Japanse overheid zou het geld moeten lenen alvorens het met een rente-subsidie te kunnen doorsluizen naar de ontwikkelingslanden. Van regeringswege schijnt men echter niet van zins te zijn om het financieringstekort voor dit doel op te rekken. Bovendien wordt getwijfeld aan de absorptiecapaciteit van de ontvangende landen.

Een kenmerkend aspect van de Japanse hulp is dat zij vrijwel uitsluitend bestaat uit leningen op (lichtelijk) concessionele voorwaarden (inclusief verkapte exportkredieten). Het bedrag aan giften is niet noemenswaardig. Hiermee hangt samen dat het land relatief erg weinig bilaterale hulp verleent aan de minst-ontwikkelde landen en Afrika. De ontwikkelings samenwerking wordt geconcentreerd op landen die politiek strategisch en economisch van het grootste belang voor Japan zijn. Daar komt nog bij dat de sectorkeuze duidelijk samenhangt met het doel om de uitvoer van grondstoffen en nu dus ook geassembleerde eindprodukten naar Japan te vergemakkelijken. Ten slotte is een gevolg van zowel de landen- als sectorenkeuze dat betrekkelijk veel spullen bestemd voor ontwikkelingsprojecten in Japan besteld worden, al was het alleen maar omdat dat land dichtbij ligt en in de desbetreffende sector goed vertegenwoordigd is.

Ter afsluiting van deze paragraaf volgen hier nog twee voorbeelden van de Japanse hulpverlening in de praktijk. Het moge duidelijk worden dat de Nederlandse ontwikkelings samenwerking hier in gunstige zin bij afsteekt. Het eerste voorbeeld betreft de installatie van een zeer grote computer op het Indonesische Centraal Bureau voor de Statistiek, met Japanse hulp. Het spreekt vanzelf dat dit dus een computer van Japanse makelij was. In die tijd, een jaar of zeven geleden, stond de fabricage van grote computers in Japan nog in de kinderschoenen. Derhalve was deze gift voor de fabrikant een goede gelegenheid om de kwaliteit van zijn rektuig eens te testen. Inderdaad kwamen er veel kinderziekten aan het licht. Bovendien was de handleiding vrijwel onbruikbaar. Hierdoor verloopt de verwerking van gegevens in Indonesië moeizamer dan nodig is. Voorts werd er een afhankelijkheid gecreëerd qua randapparatuur en uitbreidingen, die nu ook in Japan aangeschaft moesten worden.

Het tweede voorbeeld betreft een omvangrijk Japans

project in alle ASEAN-lidstaten, waarbij het eerstgenoemde land geld en deskundigheid leverde om een overzicht van iedere nationale economie samen te stellen. Daarbij was inbegrepen een preciese aanduiding van de bestemming van alle import, met dien verstande dat registratie van de oorsprong van deze invoer gescheiden werd in enerzijds Japan en anderzijds de rest van de wereld. Op deze manier kreeg Japan een exact overzicht van de markten in de ASEAN-landen: waar het land goed vertegenwoordigd was, waar andere landen een groter markt-aandeel hadden, waar nog kansen lagen, enzovoorts. Vervolgens werden al deze zogenaamde bilaterale input-outputtabellen in Japan verwerkt in één groot model, EL-SA (Econometric Link System for ASEAN) geheten. Ieder ASEAN-land afzonderlijk kreeg door dit project inderdaad een beter inzicht in de eigen economie, maar alleen Japan heeft het overzicht over de situatie in alle landen gezamenlijk. En dat alles onder de noemer 'officiële ontwikkelingshulp'.

Conclusie

Veel meer dan in andere industrielanden het geval is, beschouwt Japan handel, hulp en investeringen als een drie-eenheid 13). In eerste instantie waren alle drie soorten betrekkingen met de ASEAN-landen vooral gericht op het veiligstellen van de toegang van Japan tot natuurlijke hulpbronnen. Langzamerhand werden ook de lokale markten van de ASEAN-landen interessant en momenteel dient de assemblage van Japanse apparaten in die landen (waarbij slechts weinig toegevoegde waarde gegenereerd wordt) onder meer om handelsrestricties in de overige ontwikkelde landen te omzeilen. Een cruciaal aspect voor de ASEAN-landen is een voldoende (snelle) overdracht van Japanse technologie en daarnaast de vraag in hoeverre de Japanse plannen in hun eigen industrialisatiestrategie passen. In elk geval is het duidelijk dat Japan steeds snel inspringt op de kansen die de ASEAN-landen bieden. Ook al omdat de regeringen van de betrokken landen zich wel degelijk bewust zijn van de Japanse methoden en doelstellingen, dringt de conclusie zich op dat er nog goede mogelijkheden openliggen voor intensievere economische betrekkingen tussen bij voorbeeld de EG-landen en de ASEAN-regio.

Steven Keuning

13) Dit wordt eigenlijk ook publiekelijk met zoveel woorden toegegeven. Zie b.v. A. Rix, *Japan's economic aid*, Croom Helm, Londen, 1980.